

ňovaníu ustálenej pozície slov v systéme a v reči a k zastieraniu zreteľného významového a formálneho rozdielu medzi danými slovami. Prekrížením významovo blízkych slov v istom spojení sa zároveň porušuje ustálená sémantická spájateľnosť jedného z týchto slov.

Ani pri vyjadrovaní významového prvku istoty a neistoty lexikálnymi prostriedkami nemožno teda odporúčať, aby sa pri používaní jazyka prekračovali dávno ustálené a pevné hranice aj medzi jednotlivými blízkyimi prostriedkami, ktoré realizujú tieto významové prvky.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

O písmenách Š a Ť

RADOVAN GARABÍK

Pri čítaní Pravidiel slovenského pravopisu (3. vyd., 2000; ďalej PSP) sa dozvieme (s. 26), že pri písaní slov cudzieho pôvodu, hlavne pri vlastných menách, používajú sa aj iné písmená ako písmená slovenskej abecedy. Nasledujú príklady: *š, Š; ě, Ě; ç, Ç; ś, Ś; ç, Ç; ș, Ș; ț, Ț*.

Niektoré jazyky, z ktorých pochádzajú tieto písmená zamýšľané ako príklad cudzích grafém vyskytujúcich sa v slovenských textoch, identifikujeme ľahko – mnohé z týchto znakov sa používajú vo viacerých jazykoch a pravopisných systémoch.

Napríklad *ç Ç* sa používa vo francúzštine a turečtine, *ć Ć* v chorvátčine a v poľštine, *ś Ś* v poľštine, *ș Ș* v turečtine a niektorých príbuzných jazykoch. Písmeno *ț Ț* (s cedillou) sa sporadicky používalo v stredovekej francúzštine a v roku 1868 sa začlenilo do koncepcie reformy, v ktorej ho autor navrhuje zaviesť do oficiálnej francúzskej ortografie (návrh sa nepresadil).

Písmeno ț Ț nájdeme však aj inde – v súčasných rumunských textoch, spolu s písmenom ș Ș (s cedillou). Príklady sú aj priamo v PSP, napríklad na stranách 40 a 41 sa spomína mesto *Constanța*, a kúsok ďalej je veta „namiesto rumunského ș sa môže písať ș , napr. *Brașov – Brašov*“. V skutočnosti však rumunská ortografia písmená ș Ș a ț Ț nepozná, ale má písmená s S a t T (s s čiarkou pod písmenom, t s čiarkou pod písmenom).

Pozrime sa na tieto diakritické znamienka bližšie.

Niektoré jazyky používajú ako diakritický znak cedillu¹, pôvodne pochádzajúcu zo zvyku stredovekých pisárov písať pod hlavným písmenom malé písmenko z na zvýraznenie odlišnej výslovnosti. Týka sa to hlavne románskych jazykov – francúzštiny, španielčiny, portugalčiny a katalánčiny (aj keď moderná španielčina už cedillu nepoužíva). Moderný turecký pravopis sa takisto inšpiroval týmito jazykmi a používa cedillu. V rumunčine sa používa už spomenutá čiarka pod písmenami s a t, okrem rumunčiny sa používa čiarka pod niektorými písmenami aj v lotyštine.

Všetko bolo pekné a jednoznačné až do prvého masovejšieho nástupu osobných počítačov v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Vtedajšie operačné systémy sa vyznačovali napríklad tým, že nepodporovali diakritiku, a ak aj podporovali, tak každý operačný systém používal svoju vlastnú verziu kódovania. Navyše repertoár znakov bol aj tak väčšinou obmedzený na západoeurópske jazyky. Situáciu sa snažila štandardizovať Medzinárodná organizácia pre normalizáciu (ISO) návrhom veľmi úspešnej kódovacej tabuľky uvedenej v norme ISO 8859-1 pre západoeurópske jazyky a celý súbor tabuliek pre rôzne skupiny jazykov, medzi nimi aj pre východoeurópske (dnes by sme povedali pre stredoeurópske) jazyky uvedených v norme ISO 8859-2 a v norme ISO 8859-3 pre turečtinu, maltský jazyk a esperanto.

Keďže bolo potrebné, aby znaky, ktoré sa vyskytnú vo viacerých tabuľkách, boli na rovnakých pozíciách, turecké ș Ș (pozície 0xBA, 0xAA)² zostalo na rovnakom mieste aj v tabuľke v norme ISO 8859-2, aj v tabuľke v norme ISO 8859-3, a toto písmeno sa zjednotilo s rumunským ș Ș . Do normy ISO 8859-2 sa potom doplnilo ț Ț na pozície 0xFE a 0xDE. Čiarka pod písmenom

---

¹ Slovo *cedilla* je pôvodný španielsky názov príslušného diakritického znamienka, niekedy je známejšie označenie *cedille* používané vo francúzštine (tam takisto prevzaté zo španielčiny).

² Všetky pozície budeme uvádzať v šestnástkovej sústave.

alebo cedilla sa považovali (či skôr normatívne vyhlásili) za rovnaké diakritické znamienko a rozdiel medzi nimi sa ponechal iba ako vizuálny, bez zmeny sémantickej hodnoty písmena.³

Takéto zjednotenie neprekážalo, pretože počítače predsa len neboli veľmi rozšírené (najmä v Rumunsku a Turecku), texty sa medzi počítačmi neprenášali (a toľdž nie medzi Tureckom a Rumunskom) a všeobecne bol problém diakritiku vôbec používať, nehľadiac na to, že pri bežnej kvalite obrazoviek a tlačiarni človek potreboval trocha fantázie, aby v tých pár pixeloch pod písmenom cedillu alebo čiarku vôbec rozpoznal.

Tak sa stalo, že pri návrhu globálneho jednotného znakového systému Unicode v prvých verziách zostali iba *ț* *Ț* *ș* *Ș* (s cedillou) ako jednotné písmená pre rumunčinu a turečtinu, na pozícií U+015E písmeno *Ș*, na U+015F *ș*, na U+0162 *Ț*, na U+0163 *ț*. Táto situácia sa napravila až v roku 1999 vo verzii Unicode 3.0.0, keď pribudli pozície U+0218 *Ș*, U+0219 *ș*, U+021A *Ț*, U+021B *ț* (tab. 1.). Ale to už si Rumuni pomaly zvykali na to, že v počítačoch ich písmená vyzerajú trochu ináč, ako boli zvyknutí (ako si aj Poliaci zvykli na to, že kreska v novovytláčených knihách – tých, ktoré už vznikali pomocou počítačov – je trochu šikmejšia než kedysi).

Pozícia znaku	Znak
U+015E	<i>Ș</i>
U+015F	<i>ș</i>
U+0162	<i>Ț</i>
U+0163	<i>ț</i>
U+0218	<i>Ș</i>
U+0219	<i>ș</i>
U+021A	<i>Ț</i>
U+021B	<i>ț</i>

Tabuľka 1: Pozície písmen v Unicode vo verzii 3.0.0 a novších

³ To nepostihlo len rumunské a turecké písmená. Aj poľská kreska sa takto zjednotila s českými a slovenskými dĺžňami, hoci v tradičnej kvalitnej typografii je kreska trocha strmšia a nachádza sa bližšie k písmenu pod ňou ako náš dĺžeň. V tomto prípade sú však tieto drobné vizuálne variácie v rámci tolerancií.

K chaosu prispeli neskôr najmä Microsoft a Adobe, keď vo svojich fontoch veci pomiešali ešte trochu viac, než bolo treba. A tak doteraz máme vo fontoch Times New Roman a Arial, hádam najčastejšie používaných pre „kuchynskú typografiu“, na pozíciách U+015E a U+015F tvar písmen $\mathfrak{S}$ $\mathfrak{S}$ (s cedillou), na pozíciách U+0162 a U+0163 (tam, kde má byť $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ s cedillou) tvar $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s čiarkou), na pozíciách U+0218 a U+0219 je správne $\mathfrak{S}$ $\mathfrak{S}$ (s čiarkou), ale na U+021A a U+021B sú naopak $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s cedillou)! Vo fonte Arial Unicode MS, priamo vytvorenom firmou Microsoft na to, aby pokrýval čo možno najviac súčasných jazykov, sa pre zmenu s/S s cedillou nevyskytuje vôbec – U+015E, U+015F, U+0218, U+0219 sú všetko tvary písmen s čiarkou, $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s cedillou) a $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s čiarkou) sú klasicky prehodené naopak.

Dokonca aj (platený) font Code2000 špeciálne navrhnutý na podporu najväčšieho možného repertoára znakov obsahuje drobnú chybu – všetky písmená sú na správnych pozíciách, len namiesto $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s cedillou) je tvar znaku $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s čiarkou) – to však tak neprekáža, lebo ako sme už spomenuli, $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s cedillou) sa nevyskytuje vari v nijakom jazyku. Z voľne⁴ dostupných fontov si môžeme vybrať napríklad fonty DejaVu alebo FreeSans a FreeSerif, ktoré majú tieto písmená správne.

Z fontov s pevnou šírkou znaku microsoftový Courier New má na pozíciách U+015E a U+015F správne $\mathfrak{S}$ $\mathfrak{S}$ (s cedillou), na U+0162 a na U+0163 má nesprávne namiesto $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s cedillou) uvedené $\mathfrak{t}$ $\mathfrak{T}$ (s čiarkou) a pozície U+0218 až U+021B (čiže tam, kde by sa mali nachádzať písmená s čiarkou) sú prázdne. Štandardné fonty X11 s pevnou šírkou znaku (-misc-fixed) majú všetky spomínané znaky vizuálne správne.

Celá táto situácia mala za následok, že v súčasných rumunských tlačených textoch typograficky neprofesionálne spracovaných veľmi ľahko zistíme, či sa pripravovali klasickým spôsobom, alebo pomocou počítačov – v textoch spracovaných pomocou počítačov často používajú cedillu namiesto čiarky pod písmenom a podľa použitého fontu často aj v jednom texte striedajú varianty. Dokonca si dovoľíme odhadnúť, že rumunské slová v inojazyčných textoch publikovaných mimo územia Rumunska sa používajú v obrovskej väčšine chybné s cedillou namiesto čiarky pod písmenami. V profesionálnych textoch si – samozrejme – dávajú záležať na správnom používaní.

⁴ „Voľne“ myslíme vo význame používania a modifikovania bez obmedzení, nie vo význame používania zadarmo.

Pri písaní textov, v ktorých sa vyskytnú znaky s cedillou alebo s čiarkou pod písmenom, nemali by sme sa teda nechať oklamať vizuálnou podobou, ale mali by sme sa riadiť významom znakov (aby bola správna reprezentácia textu v digitálnej podobe). Správnu podobu dosiahneme voľbou vhodného fontu. Každé iné riešenie je nepresné a môže viesť k chybám v zobrazení.

Preto navrhujeme v novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu nahradiť v príkladoch rumunských vlastných mien písmená s cedillou správnymi tvarmi písmen s čiarkou a na zamedzenie prípadných nejasností do príkladu cudzích písmen doplniť turecké *ş* spolu s príkladmi niektorých tureckých vlastných mien (napríklad *Muş*, *Ali Paşa*, *Kırşehir*, *Kardeşgediği*).

	
Príklad písmen s čiarkou	Príklad písmen s cedillou

LITERATÚRA

DANIELS, Peter T.: *The World's Writing Systems*. New York, Oxford: Oxford University Press 1996.

FIRMIN-DIDOT, Ambroise: *Observations sur l'orthographe, ou ortographe, française*. Paris: Libraire de L'Institut de France 1868.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

The Unicode Consortium. *The Unicode Standard, Version 4.0*. Boston, MA: Addison-WesleyDevelopers Press 2003.